

Wiesław Wydra

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Dwa teksty staropolskie z przełomu XV i XVI wieku. Dekalog i *Oracio contra Febrem*

1.

Do sporej już liczby znanych i opublikowanych dekalogów staropolskich [Rzepka, Wydra 1987; Wydra 1973, 2002, 2007, 2009] dodaję tu jeszcze jeden przekaz polskiego wierszowanego dziesięciorga przykazań, odnaleziony w inkunabule przechowywanym w Bibliotece Klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich na Kazimierzu w Krakowie. Inkunabuł zawiera dzieło: Petrus de Palude, *Sermones quadragesimales Thesauri novi*, Strassburg, [Typ. Paludani], 1485 [Kawecka-Gryczowa, red. 1970], 2°, które opatrzone jest sygn. Inc. 127 (dawna sygn. 979). Na karcie tytułowej znajduje się zapiska jego pierwszego właściciela: *Liber Petri de Skarzeschow, emptus pro floreno. Anno Domini 1489*¹, oraz późniejsza nota proveniencyjna kazimierskich kanoników pochodząca z XVIII wieku: *Liber Domus SS. Corp. Christi Can. Regul. Casmiriae ad Cracouiam*, i przedwojenna pieczęć teźże Biblioteki. Polski dekalog został wpisany u schyłku XV wieku razem z codziennymi modlitwami w języku łacińskim: *Pater noster...*, *Aue Maria, gracia plena...* i *Credo in Deum, Patrem Omnipotentem...* Dekalog należy do redakcji A III, którą wyróżnia to, że każde przykazanie jest dystychem.

2.

W zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie przechowywany jest klocek z dwoma inkunabułami, zawierającymi następujące dzieła: Gerardus de Zutphania, *De spiritualibus ascensionibus*, Köln, [Ioannes Landen, ca 1498]

---

1 Skarzeszow, z którego pochodził ów Piotr, to dzisiejszy Skaryszew, miasto w powiecie radomskim. Joachim Lelewel odnotował kopistę o tym nazwisku: „1465 Petrus de Scarzeszow w Miechowie” [Lelewel 1826: 89].

[Kawecka-Gryczowa, red. 1970], 8°, sygn. Inc. Qu 293 oraz Gerardus de Zutphania, *De spiritualibus ascensionibus. – Meditationes de vita Christi. – Bertholdus, Horologium devotionis*. P. II. [Strassburg, Ioannes Prüss, ca 1488/94] [Kawecka-Gryczowa, red. 1993], 8°, sygn. Inc. Qu 294. W klocku nie napotykamy żadnych dawniejszych wpisów proveniencyjnych, znajduje się w nim tylko późna pieczęć: Czesław hr. Lasocki². Zabytek zawiera jednak łacińskie glosy i podkreślenia w tekście z początków XVI wieku oraz o wiele liczniejsze glosy łacińskie (czasem polskie) z XVII wieku. Tą samą ręką czytelnika z pierwszych lat XVI wieku zostały wpisane łacińskie modlitwy: na odwrocie ostatniej karty pierwszego druku łacińska modlitwa: *Aue, verum corpus domini nostri Iesu Cristi...*, a na odwrocie karty tytułowej drugiej książki w klocku: *Oracio contra febrem*, którą tu wydajemy³. Modlitwa ta, nieznaną mi z innych przekazów, miała skutecznie uleczyć chorego na febrę (zimnicę) o różnym przebiegu, a więc takim, w którym napady gorączki objawiają się co cztery dni (*quartana*), co trzy dni (*tridana*) albo codziennie (*quotidiana*). Prawdziwa febra chyba jednak rzadko występuje na ziemiach polskich, więc pewnie raczej chodzi tu o wszelkie gorączki z dreszczami [por. Mayenowa, red. 1973: 43–45]. Modlitwę tę poprzedza apokryficzne wyjaśnienie niezwykłego jej pochodzenia, o czym też informuje dodany krótki tekst w języku polskim. Fikcyjna ta opowieść dzięki ukazaniu cudownej genezy modlitwy podkreślała jej wyjątkową moc. Takie legendy o nadzwyczajnym rodowodzie niektórych modlitw były częste w średniowieczu (a nierzadkie i później). Zapewniało to wielką popularność takim tekstom i wiarę w skuteczne ich działanie. Przypomnijmy tu choćby tzw. *Powieść o papieżu Urbanie* z 1514 roku, w której modlitwy *in agone mortis* zostały spięte opowiadaniem o ostatnich chwilach grzesznego papieża Urbana [Rzepka, Wydra 2005: 311–314], czy niektóre modlitwy w *Modlitewniku siostry Konstancji* z 1527 roku, np. *Wesela Pana Jezusowe [...], które on sam nauczył i objawił jednej pannie zakonne a pięć darow barzo wielkich obiecał każdemu, kto je będzie nabożnie rozmyślał [...]* [zob. Wisłocki 1884: 155–156].

2 Prawdopodobnie książka należała do Czesława Lasockiego (1851–1891), posła na Sejm Krajowy Galicyjski Okręgu Myślenice.

3 Na modlitwę tę zwrócił mi uwagę pan Michał Spandowski z Biblioteki Narodowej w Warszawie, za co mu najuprzejmiej dziękuję.

Transliteracja⁴

- Pyrwa kafzn thworcza nafzego nyemafz myecz boga gynfzego |
 Wprofznofczy nyestathkv thwego nyebyerz gymyona bozego |
 Pamyatay tho thobye wyelą bý czczył fzwyntho gy nyedzela |
 Chezefly mýecz lafka moya Czczzy⁵ oczcza gy mathka thwoya |
⁵ Nyezabyay brata fwadą any kafznya any radą |
 Nyczyn grzechv nyczystego procz vrzandv malzenkyego |
 Nyekradn gymyena czudzego Nadznym vdzyelay fwego |
 Nyefwyathczy nafwego blyfznego fwyadeczftwa⁶ falzkywego |
 Nyepozadaý zony gýego thak zachowafz vrzand fathkv fwego |
¹⁰ Wbratnych rzeczach nyekorzyfczy przygýafzn bozą tako zýfczy Amen |

Transkrypcja

- I. Pirwa kaźń Tworca naszego:
Nie masz mieć Boga jinszego.
- II. W próżności niestatku twego
Nie bierz jimiona bożego.
- III. Pamiętaj, to tobie wiele,
By ccił święto ji niedzielę.
- IV. Chceszli mieć łaskę moję,
Czci oćca ji matkę twoję.
- V. Nie zabijaj brata swadą
Ani kaźnią, ani radą.
- VI. Nie czyn grzechu nieczystego
Procz urzędu małżeńskiego.
- VII. Nie kradń jimienia cudzego,
Nędznym udzielaj swego.
- VIII. Nie świadczy na swego bliźniego
Świadcstwa fałszywego.
- IX. Nie poźędaj żony jego,
Tak zachowasz urząd statku swego.
- X. W bratnich rzeczach nie korzyści,
Przyjaźń bożą tako ziści.
Amen.

4 Teksty polskie wydano tu, kierując się *Zasadami wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, Ossolineum, Wrocław 1955.

5 Tak w rkp.

6 Litera *c* poprawiona z *f*.

131. 979
Liber petri de Skuzeprow impy pflor Ann dñi 1489

Liber Domg Ss Corp Christi Can Regul
Casimira ad Craconia

**Sermones quadra
gesimales Thezauri
noui.**

Liber

acceptus

Primo kafin timorosa nashogo memash inycz bogu gnyafego
pammaty tko thobye wycia by gnyl fwyatko w miedzela
Thaefly inycz laska nymy gnyl obga gy matha tawya
- inycz abian brata swada am laska am rade
inycz in grzechu inyczysto proz vzano matzenstynge
inycz adn gnyfua ruzego nuczynm vduclan fwego
inycz swatych nashogo tlyfuego fwyadefstie fahynwego
- inycz poradn zony gnygo thaf zachowasz vzano statybo fwego
wbratmity rzechy inyczysty pny gnyafn bogu tako znyfny am
Pater nr qm es in celis sanctificet nom tuu advenat
regnu tuu fiat voluntas tua sicut in celo et in terra panem
nr quotidianu da nobis hodie et dimitte nob debita

TransliteracjaOracio contra febrem⁷

In Parasceue Iudei crucifixerunt Dominum Iesum Cristum. Dum pendebat in cruce trepidabat et nimio calore ardebat ad redimendum genus humanum. Iudei autem videntes Dominum Iesum in cruce trepidantem deridebant eum dicentes: „Fily Dei, quare trepidas?” Dominus Iesus intra se dixit: „Non trepido propter infirmitatem febris, sed propter acerbitem pene”. Tunc Dominus Iesus orauit ad Patrem suum dicens: „Pater mi, omnipotens, da mihi”. Ut quicumque hanc orationem uel in domo et in habitacione sua habuerit uel deuote legerit [[s]] nulla febris illum invadat et si inuaserit, confestim dimittet illum, tam quartana, tridana, quotidiana frigida, calida. [[In nom]] In nomine.

Gdý vÿelgy pyąthek rano gdy crifufza nafzmÿercz | vtedyono Crifufz podlug czlovÿeczenÿfzthwa vyelmÿ | drzał pylat crifufzyc Iefufzyc czemu drzÿfz albo thoby | zymno albo zymnÿcza pÿlaczyc mnyecz nye yefzth | zymno anÿ zymnÿcza anÿ themv bądzyc ktho | tho napamyączy myecz bądzyc albo movycz bądzyc | wymą oycza y fzyna I ducha fzwyethgo |

Salve, dilectissime Iesu Criste, salve rex eterne glorie, natus de Maria Virgine, agnus innocencie, grata et immaculata hostia, qui a Deo Patri obediens vsque ad grauissimam mortem, hostia vnica et immaculata in ara crucis propter grauissima peccata mea obtulisti. Te deprecor, Iesu misericordis, o Iesu dulcissime, o Iesu amantissime, o Iesu desideratissime, per amaritudinem passionis tue, per amarissimos fletus et gemitus, et lacrimas gloriose Virginis, Matris tue Marie, maxime, quum spiritus tuus dulcissimus egressus de ore benedicto ac sanctissimo tuo, miserere mihi, peccatori, hodie in meis cunctis necessitatibus, et anime mee, quum egressa fuerit de corpore meo, qui viuis ac regnas Deus.

Transkrypcja tekstu polskiego

Gdy <w> Wielgi Piątek rano, gdy Krystusa na śmierć wiedziono, Krystus podług człowieczeństwa wielmi drzał, Piłat: „Krystusie Jezusie, czemu drzÿsz albo tobie zimno, albo zimnica?” „Piłacie, mnieć nie jest zimno ani zimnica, ani temu będzie, kto to na pamięci mieć będzie albo mowić będzie”. W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego.

7 W tekście łacińskim zachowano pisownię rękopisu, znormalizowana została tylko pisownia małych i dużych liter. Wprowadzono też interpunkcję.

Bibliografia

- Kawecka-Gryczowa Alodia, red. (1993), *Incunabula, quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Addenda, indices*, oprac. Maria Bohonos, Michael Spandowski, Elisa Szandorowska, Ossolineum, Wrocław, nr 5868.
- Kawecka-Gryczowa Alodia, red. (1970), *Incunabula, quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, oprac. Maria Bohonos i Elisa Szandorowska, Ossolineum, Wrocław, nr 4361.
- Lelewel Joachim (1826), *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, Wilno.
- Mayenowa Renata Maria, red. (1973), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 7, Ossolineum, Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- Rzepka Wojciech Ryszard, Wydra Wiesław (1987), *Bernardyński zespół katechizacyjny z początku XVI wieku*, „Slavia Occidentalis”, s. 125–130.
- Rzepka Wojciech Ryszard, Wydra Wiesław (2005), *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wyd. 3, Ossolineum, Wrocław.
- Wisłocki Władysław (1884), *Modlitewnik siostry Konstancji z r. 1527*, „Sprawozdania Komisji Językowej AU”, t. 3, s. 155–156.
- Wydra Wiesław (1973), *Polskie dekalogi średniowieczne*, Silva Medii et Recentioris Aevi, t. 2, PAX, Warszawa.
- Wydra Wiesław (2002), Średniowieczne polskie dekalogi i modlitwy codzienne z rękopisów i inkunabułów Jasnogórskiej Biblioteki OO. Paulinów, „Slavia Occidentalis”, s. 183–198.
- Wydra Wiesław (2007), *Trzy dekalogi i jedna pieśń staropolska*, w: *Amoenitates vel lepores philologiae*, red. Roman Laskowski i Roman Mazurkiewicz, Lexis, Kraków, s. 360–365.
- Wydra Wiesław (2009), *Bernardyński zespół modlitewny z pierwszej połowy XVI w.* „Studia Franciszkańskie”, t. 19, s. 387–403.

Wiesław Wydra

Two Old-Polish Texts from the Turn of the 15th Century. Dekalog and *Oracio contra Febrem*

The article publishes two hitherto unpublished texts which were written at the turn of the 15th century in two incunabula. One is the Polish Decalogue in verse recorded in the incunabulum of the Library of the Canons Regular of the Lateran in Cracow, whereas the second text is the Latin *Oracio contra febram* with an insertion in the Polish language from the incunabulum of the National Library in Warsaw.

KEYWORDS: spirituality of the late Middle Ages; Decalogue; prayer; text edition.

prof. dr hab. Wiesław Wydra – Zakład Nauk Pomocniczych i Edytorstwa, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania naukowe: historia literatury i kultury średniowiecza i wieku XVI, historia książki i edytorstwo naukowe.

